

– М., 1986. – 176 с.; 5. Соколова Л.Н. Типи мотивованості ергонімів (на матеріалі ергонімів м. Києва) / Л.Н. Соколова. – Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 65-69; 6. Шестакова С.О. Лексико-семантичні інновації в системі української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.О. Шестакова. – Харків, 2002. – 20 с.; 7. Kopertowska D. Tradycja i nowoczesność w kieleckiej chrematonimii / D. Kopertowska // Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie. – Łask: Oficyna wydawnictwa LEKSEM, 2005. – S. 51-68.

Климентова О.В. (Київ, Україна)

Чинники вербальносугестивної спроможності перекладу сакрального тексту

У статті розглянуто проблему збереження сугестивної спроможності першоджерела у трансформованому перекладом сакральному тексті.

Ключові слова: вербальна сугестія, сакральний текст, переклад, фонетичний рівень, просодичний рівень, лексико-семантичний рівень, синтаксичний рівень, текстовий рівень, латентна форма, пряма форма.

В статье рассматривается проблема сохранения суггестивного потенциала первоисточника в трансформированном переводе сакрального тексте.

Ключевые слова: вербальная суггестия, сакральный текст, перевод, фонетический уровень, просодический уровень, лексико-семантический уровень, синтаксический уровень, текстовый уровень, латентная форма, прямая форма.

The article introduces the problem of the suggestive potential safety of original in the translated sacral text.

Key words: verbal suggestion, sacral text, translation, phonetic level, prosodic level, vocabulary-semantic level, syntactic level, text level, latent form, direct form.

Сугестивна спроможність священного першоджерела успішно долає відмінності людей у культурному та освітньому рівнях, ідейних переконаннях, статі, віці, життєвому досвіді, психологічній організації, національній ментальності тощо. Постає питання, чи зберігає цю здатність переклад сакрального тексту? Якою мірою проявлено сугестивний потенціал першоджерела у багаторазово перекладеному тексті? Через те що сугестивна лінгвістика – наука молода, однозначних відповідей на поставлені питання немає. Дослідження механізмів вербальної сугестії на різних рівнях текстової структури дозволить з'ясувати умови збереження чи адекватного відтворення сугестивно дієвих складників тексту й успішно використовувати їх в інших знакових системах.

Як відомо, східні слов'яни – росіяни, українці, білоруси сприйняли православ'я в його візантійській редакції; в їх церковно-книжній культурі у великій пошані була грецька мова, але мовою богослужіння і Писання, *sacra lingua*, стала церковнослов'янська мова – давньослов'янська за походженням. Її норми змінювались під тиском живописних впливів, але в межах церковних потреб мали місце постійні намагання розділити ці потоки і підтримати статус

церковнослов'янської мови як такої, що має особливе призначення – зробити слово Боже почутим на півдні та сході слов'янських земель, об'єднати людей навколо віри в єдиного Бога. Знайдено документи, які свідчать, що, створивши слов'янську азбуку, Кирило і Мефодій уже в перші роки своєї моравської місії розпочали переклад текстів Святого Письма. Насамперед перекладалися ті тексти, які були необхідні для проведення ритуалу (Псалтир, коротке Євангеліє – апракос, паримийник та інші, що читаються під час богослужіння). Регламентувався практичними потребами не тільки вибір текстів для перекладу, а й сам переклад максимально наближався до неоліт. У червні 880 р. Іоанн VIII дозволив проводити літургію слов'янською мовою, хоча й тільки після того, як спершу прозвучить текст Євангеліє латиною. На думку дослідників, це було суто дипломатичне рішення, пов'язане із бажанням зміцнити вплив римської церкви у балканських країнах, де зростала зацікавленість еліти у богослужінні зрозумілою їм мовою – рідною. П'ять років по тому папський дозвіл було скасовано: відбулася зміна папи. Стефан V не тільки заборонив правити літургію слов'янською мовою, а й встановив найсуворіші санкції проти порушників заборони – відлучення від Церкви й вигнання з країни [7, 308]. Лише згодом слов'янську літургію було знову відновлено у правах. Тексти, що підтримали нову традицію, були підготовлені вже учнями Кирила та Мефодія, які засвоїли й перекладацьку тенденцію вчителів, свідомо обмежуючи свої творчі здібності заради зрозумілості й доступності. Поява церковнослов'янських, а згодом і перекладів сакральних текстів іншими слов'янськими мовами була закономірним етапом процесу релігійної експансії, закоріненого у глибоку давнину. Перші переклади біблійних книг почали з'являтися ще у старозавітні часи. Документальні матеріали, що склали Старий Завіт, існують у вигляді рукописів за період з III ст. до н.е. по XII ст. н.е., записаних арамейською, грецькою, сирійською та латинською мовами. Вже у дохристиянську добу тексти дбайливо захищались від будь-яких змін та нововведень. Історик Йосиф Флавій так описав цей процес: «Ми на ділі довели своє схиляння перед Писаннями. Бо, хоча й минули довгі віки, ніхто не наслідився додати, забрати або змінити у них хоча б одну букву; кожний іудей від народження інстинктивно ставиться до них як до повелінь Бога, беззаперечно підкоряється їм та, якщо виникне така потреба, з готовністю віддасть за них своє життя» [6, 808]. Так само і тексти Нового Завіту у процесі передачі від покоління до покоління піддавались різноманітним небезпекам, що чатують на всі літературні пам'ятки давнини. Але, попри турботу про збереження духовних святинь, ретельне порівняльне дослідження сакральних текстів, нові знахідки виявляють розходження між відомими редакціями, що пояснюються різними причинами. У зв'язку із цим постає питання, чи зберігає трансформований переписуванням і перекладом текст сугестивну спроможність першоджерела?

Найглибший пласт розходжень пов'язаний із писарськими помилками, зробленими у тривалому і копіткому процесі відтворення тексту. Найчастіше зустрічаються наступні: 1) пропуски повторюваних букв, складів або слів; 2) випадкове повторення букви або слова; 3) неправдиве пригадування (з подібного уривка або з іншого рукопису); 4) пропуск фрагмента між двома однаковими словами; 5) пропуск рядка; 6) плутанина зі схожими буквами; 7) введення у корпус тексту заміток на полях. З позицій сугестивних підходів такі помилки впливають насамперед на базові рівні реалізації вербального впливу у сакральному тексті –

фонетичний та просодичний, які формують звуко-ритмічну дію латентного характеру і мають потужний маніпулятивний потенціал. Сугестивні механізми цих рівнів легко руйнуються неуважністю переписувачів і дуже важко піддаються (не піддаються) відтворенню засобами інших мов. Зокрема, втрачають свою актуальність при перекладі сакрального тексту фоносемантичні кореляції, тому що «головне джерело звукового символізму – це метамовна рефлексія тих, що говорять, над власною артикуляцією» [4, 160]. Фонологічний рівень є найбільш пов'язаним із багатьма локальними чинниками, тому і звуко-колірні асоціації – явище суб'єктивне, відносне, таке, що має культурологічну природу. Ритмічні особливості тексту зберігаються тільки у тому випадку, коли існує певний канон звуко-ритмічної організації (як, наприклад, у найдавніших гімнах). У вербальній частині сакрального тексту цей процес знаходить свою реалізацію в особливих інтонаційних моделях, наголошеннях, римах, повторах, тропях тощо. У церковних текстах, що виконуються у музикальному супроводженні, втілюється у системі гласів та подобнів.

Щодо сугестивної дії як такої рівень звукової вібрації є надзвичайно важливим. Його значення багаторазово зростає у священних текстах, створених сакральними мовами, якщо текст ніколи не перекладався іншими мовами. Але вплив такого тексту на людину, яка не володіє мовою оригіналу, буде наближатись до дії, наприклад, музичного твору. Сакральні тексти були призначені насамперед для усної передачі інформації, деякі з них використовували для навчання. Основним методом засвоєння знань було заучування напам'ять. В текст на всіх рівнях закладалися мнемонічні механізми, що полегшували цей процес. На фонетичному рівні це була ритмічна організація, рими, повтори тощо. Тому зменшення або збільшення кількості повторюваних елементів (букв, складів, слів, рядків, частин тексту) – фактор розхитування сугестивного впливу тексту. У комплекс мнемонічних засобів, на думку деяких дослідників, входив і акростих [6, 102; 552]. Але, вірогідно, що у нього могли бути й інші функції, наприклад, композиційна. Він міг бути засобом втілення цілісності певного явища або ідеї, коли, рухаючись від одної букви до іншої, здійснюється розгляд усіх важливих аспектів прояву певної реалії чи ментальної субстанції в межах системи, що закладається алфавітом. Цікаво, що алфавіт у священних текстах є чинником сакральності, який наділяється особливими функціями. Стосовно фонологічного рівня реалізації сугестії у сакральних християнських текстах варто звернути увагу на наступне: ще у старозавітні часи, коли з появою синагог виникла потреба суворо слідкувати за тим, щоб богослужіння відповідало вимогам традиції, серед осіб, задіяних у ритуалі, обов'язково мав бути присутнім досвідчений перекладач, що тлумачив зрозумілою народу арамейською мовою давньоєврейський текст Закону та пророків. На ерудицію та мовну культуру таких перекладачів покладалось багато сподівань, але їх сила вже була у вмінні інтерпретувати, пояснювати та переконувати (що, власне, виходить далеко за межі фонологічного рівня сугестивної реалізації). З поширенням практики перекладу сакрального тексту акцент сугестивного впливу з об'єктивних причин перейшов на інші рівні реалізації. До таких причин належить насамперед неможливість точно передати чужомовний текст засобами іншої мови.

На жаль, при перекладах грецьких джерел церковнослов'янською мовою неминує втрачатися деякі риторичні й, зрозуміло, всі метричні нюанси грецького тексту, зв'язок тримається в основному на синтаксичному паралелізмі. Значно

меншою мірою представлені, а інколи й зовсім ігноруються у перекладних текстах вимоги до ізосилабіки, тотожності метричного малюнка, панторими, параномасії, логічної антигетичності тощо. Мабуть, з усього багатоманіття прийомів античної поезики і риторики, наприклад у акафісті, були успадковані лише гомеотелевти та синтаксичні паралелізми, і дуже рідко представлений акростих [2, 57]. Греки запозичили той самий порядок приголосних, що і в давньоєврейському алфавіті, але ввели в алфавіт голосні. Це дозволило зберегти акростих як риторичну фігуру із сугестивним потенціалом. Прикладом може слугувати доля традиційного кондака – частини хвалебного піснеспіву. Він містить 18-24 ікоси, що об'єднані метричною структурою та рефреном, їм передує кукулій, який має інший метр та розмір, але той самий рефрен. Перші букви кукулія та всіх ікосів мають складати акростих. Прототипом давніх кондаків був, вірогідно, 118 псалом, що мав 22 розділи за числом літер у давньоєврейському алфавіті. Кожний із розділів починався із відповідної букви алфавіту, утворюючи акростих. Традиційну структурну організацію кондаку зберігають грецькі тексти, але у перекладах слов'янськими мовами акростих майже зникає, хоч як кодуєчий чи об'єднуючий принцип його неодноразово використовували письменники-богослови у власній творчості. Слов'янська азбука була утворена на основі грецького письма, проте трансформованого і доповненого новими знаками, відповідно до потреб мовлення. Звичайно, у перекладних сакаральних текстах з огляду на суттєву відмінність у алфавітах використання акростиха стало майже неможливим. Найдавнішою слов'янською редакцією, що відтворює одну з особливостей, властиву кондакарним жанрам, – акростих (церк.-слов. "краегранесие") – вважається "Шафарикова Тріодь", відома за болгарським рукописом XII ст.

Водночас перекладні сакаральні тексти можуть мати особливості і на синтаксичному рівні, пов'язані з реалізацією їх сугестивної спроможності. Наприклад, слов'яномовні гімни, що є результатом кількохразового перекладу (з давньоєврейської на грецьку, потім на церковнослов'янську і, нарешті, на одну зі слов'янських мов) є повноправними творами духовної поезії, в основі яких лежить біблійний вірш, але перекладений молитовний вірш на відміну від, скажімо, грецького джерела «характеризується не кінцевим ритмічним сигналом у рядку (римою, клаузулою), а початковим віршем ключної форми..., наказовим способом..., синтаксичною інверсією» [3, 46]. Така трансформація, з позицій сугестії, може поцінюватись як підміна одного рівня реалізації вербальної сугестії іншим – фонологічного та просодичного з їх набором звуко-ритмічних механізмів, властивих насамперед латентним впливам, морфо-синтаксичним, який актуалізується при прямому впливі. Окрім того, за довгий період існування також зазнавали певної трансформації (інколи аж до повного переродження) жанрові різновиди фідейстичних текстів, що мало вияв на різних рівнях текстової структури і, безперечно, впливало на сугестивні механізми. Наприклад, російськомовний акафіст еволюціонував від пісні вдячного переможця у покаянну молитву і в наступному – у прохання про захист. Із початком синодального періоду пафос первинної урочистості перестав розпізнаватися сучасниками настільки, що, скажімо, акафіст Гробу Господньому і Воскресінню було заборонено, «через те що Воскресінню Христовому церков радіє, а не править (sic!) покайних молитов» [2, 70]. Зрозуміло, що хвалебний гімн і плач мають зовсім різні механізми впливу.

Подібні проблеми не пов'язані із специфікою слов'янських мов. Вони

супроводжують процес будь-якого перекладу та його поширення у часопросторі. У новозавітний період чужомовні переклади грецького тексту так само породжували нові проблеми. Ще Цицерон (I ст. до н.е.) стверджував, що він завжди намагався перекладати не слова, а думку (посутньо це означає акцентувати у перекладі себе, своє сприйняття першоджерела і своє стилістичне втілення текстової інформації). Еріугена, Ірландія, перша половина IX ст., перекладаючи латиною твори давньогрецького філософа Діонісія Ареопагіта, визнавав свою неспроможність зрівняти мовні системи оригіналу і перекладу, бо грецька мова, за його оцінкою, мала досконалішу термінологію для відтворення богословських і філософських понять, порівняно із латиною. Англієць Елфрік, кінець X ст.- початок XI ст., перекладаючи П'ятикнижжя, стверджував, що для змістовної прозорості перекладу він обов'язково якомога далі відходить від оригіналу, орієнтуючись на мову та уявлення власного читача: тобто, чим простішим буде переклад, тим доступнішим для читачького загалу стане оригінал [5, 26]. Окрім суто лінгвістичних проблем, що властиві перекладацькій практиці, індивідуальність перекладача, його мовна картина світу так само позначаються на якості перекладу. Ще дослідники перекладних редакцій Старого Завіту помітили, що подекуди відхилення від оригіналу може мотивуватись проявами глибокого благоговіння перед вищою силою [6, 816], що також потверджує вплив суб'єктивних чинників.

З точки зору комунікативних підходів до сакрального спілкування через текст, знаковими є як фігура автора (обставини життя, освіта, переконання, світогляд, віросповідання, діяльність тощо), так і читача (суб'єктивні установки впливають на сприйняття тексту). Надзвичайно важливо щонайповніше реконструювати ситуацію, в якій створювався текст як послання, інструмент донесення певних істин, бо інакше не усвідомити його смислів. Окрім того, щоб зрозуміти сакральний текст, треба довіряти його системі цінностей: якщо ми налаштувані проти свого співбесідника, ми не чуємо його аргументів. Тому фактор віри є вирішальним при технологіях прямої сугестії, яка супроводжує свідоме звернення до сакрального тексту.

Сакральний текст не тільки джерело інформації, зазвичай він насичений образами, зразками високої поезії, стилістичними фігурами, емоціями та ментальними моделями. З риторичних прийомів у християнських текстах найчастіше зустрічаються паралелізми, симетричні повтори, дзеркальні структури. З'ясувалось, що біблійна проза і поезія мають спільні ознаки. З позицій сугестії, важливу роль відіграють повтори речень або ключових слів як конденсати певної думки або символи. Початок і кінець окремих частин тексту також позначаються симетричними повторами. У свою чергу, біблійну поезію визначають лапідарність, паралелізм (розрізняють синонімічні, антитегічні та синтетичні), образність та допоміжні риторичні прийоми. Елементарна одиниця віршування – колон, колони об'єднуються у строфи, а ті, у свою чергу, – в станси. Було з'ясовано, що у паралелізмі колони А і В в цілому повторюють ту саму думку, причому другий колон завжди наголошує і розвиває думку першого колону. При такому структурованні поетичного тексту відбувається сугестивна актуалізація певного смислу, що ненав'язливо вкарбовується у підсвідомість із будь-яким вектором динаміки (від присутності до зникнення і, навпаки, від ледь відчутної проявленості до повноцінного розгортання). У профетичній поезії стилістичні фігури використовуються як засіб емоційного впливу на волю слухачів. Більшість із

згаданих прийомів і зокрема паралелізми доволі легко відтворюються засобами іншої мови, дозволяють зберегти ключові слова і не потребують докорінної стилістичної трансформації при перекладі тексту. Наприклад, антитетичні паралелізми мають місце в україномовному Акафісті Воскресінню Христовому: «Христос воскрес – і князі пекельні впали; Христос воскрес – і злякалися привратники пекла. Христос воскрес – і скрушилися врата мідні; Христос воскрес – і твердині пекла прийшли в запустіння. Христос воскрес – і смерть ридає; Христос воскрес – і пекло стогнучи ззиває: Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав і тим, що у гробах, життя дарував» [1, 5-6]. Наведений уривок свідчить і про сконденсовану насиченість тексту образами, які, з одного боку, стимулюють уяву, на особливу роль якої при сугестивному впливі вказують численні дослідники, а з іншого – підключають емоціогенну сферу сприйняття. Аналіз дієслів демонструє протистояння двох семантичних полів із протилежними полюсами модальності: *злякалися, скрушилися, прийшли в запустіння, ридає, стогнучи ззиває – воскрес, подолав, дарував*, що також формують відповідний емоційний відгук при сприйнятті. Негативні і позитивні параметри обох полів мають тенденцію до розгортання і розширення. Ключові слова (*Христос воскрес, пекло, смерть*) відтворюють основну ідею християнської доктрини. З позицій структуралістських підходів до сакрального тексту, даний уривок презентує бінарну контрастність – глибинну структуру, властиву будь-якій комунікації.

Якщо ключові слова, символи – це маркери лексичного рівня реалізації сугестивного впливу, риторичні фігури - синтаксичного рівня, то на текстовому рівні у священному джерелі особливу роль грають притчі, алегорії, загадки, що зазвичай, стають навчальною формою, через яку засвоюються моральні чи релігійні істини, а текст в цілому реалізує функцію конфесійної експансії. Цікаво, що, на думку дослідників перекладних редакцій сакральних текстів, зміст притчі піддається точному відтворенню у чужомовному тексті завдяки вільному переказу, що містить теми та ідеї, про які у першоджерелі навіть не згадується. Біблійні притчі мають величезний пізнавальний потенціал і продукують постійні намагання виявити нові контексти їхнього зв'язку з історичною реальністю та сучасністю. Такі, безперечно, сугестивні тексти, як притчі Ісуса – «не просто загальні правила, а радше послання, що не можуть бути сприйняті жодним іншим способом. П(ритчі) – це відповідна форма спілкування, з допомогою якої можна донести до людини звістку Царства та його мету, яка полягає у тому, щоб підштовхнути людей до нового розуміння світу. П(ритча) виступає засобом роз'яснення і переконання, що мотивує слухача до прийняття рішення. Ісус несе звістку Царства у відповідних до ситуації мовних формах» [6, 652]. З позицій сугестивних підходів, притчеві включення виконують маніпулятивну функцію, що формує прийняття фігури Ісуса та змісту його послань на свідомому рівні у такий спосіб, аби встановити новий тип відносин з Богом, відповідний актуальній реальності конкретної людини.

Все це дозволяє дійти наступних висновків: 1) сакральний текст може бути перекладеним із збереженням сугестивного потенціалу першоджерела; 2) сугестивні механізми по-новому перерозподіляються у структурі трансформованого перекладом тексту; 3) найважче відтворити сугестивні механізми фонетичного та просодичного рівнів реалізації, зазвичай вони втрачені; 4) легше піддаються відтворенню сугестивні механізми лексичного, морфо-синтаксичного та текстового рівнів реалізації вербальної сугестії; 5) потенціал латентного рівня може оприявнюватись через

зміщення акцентів на інші процеси та рівні, наприклад, усне тлумачення, коментаторський текст тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акафістник. – Т. 1. - К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2007. - 336 с.; 2. *Давыдов И.П.* Специфика русского акафистографического наследия в свете религиозноведческой проблематики // Вестник Московского университета. – Серия 7. Философия. – 2002. - №4. - С. 61-79; 3. *Козлов Максим, диакон.* Из истории акафиста. – Ч.1: Византийские и русские досинодальные акафисты // ЖМП. – 1992. - №3. – С. 20-49; 4. *Мечковская Н.Б.* Семантика: Язык. Природа. Культура / Н.Б. Мечковская.- М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с.; 5. Наукові записки. – Вип. 89(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5-ти ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – 430 с.; 6. Новый библейский словарь: В 2-х ч. – Ч.2.: Библиейские реалии: Пер. с англ. - СПб.: Мирт, 2001. – 1014 с., ил. – (Энцикл. христианства); 7. *Флоря Б.Н., Турилов А.А., Иванов С.А.* Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия. – СПб.: Алетея, 2000. – 314 с.

Ковш О.А. (Мінськ, Білорусь)

Аналитические прилагательные в болгарском языке

У статті аналізується ступінь дослідженості незмінюваних прикметників у сучасній болгаристичі. Автором статті виявлені семантичні групи незмінюваних прикметників і відмічена актуальна тенденція переходу незмінюваних прикметників у частково змінювані (набуття членної форми, утворення ступенів порівняння та ін.).

Ключові слова: болгарська мова, незмінювані частини мови, незмінювані прикметники, запозичення.

В статье анализируется степень изученности неизменяемых прилагательных в современной болгаристике. Автором статьи выявлены семантические группы неизменяемых прилагательных и отмечена актуальная тенденция перехода неизменяемых прилагательных в частично изменяемые (приобретение членной формы, образование степеней сравнения и др.).

Ключевые слова: болгарский язык, неизменяемые части речи, неизменяемые прилагательные, заимствования.

The article analyzes the degree of scrutiny of uninflected adjectives in modern Bulgarian linguistics. Author revealed semantic groups of uninflected adjectives and noted the actual tendency of the transition of uninflected adjectives in partially changeable words (indicated by article acquisition, formation of degrees of comparison and etc.).

Keywords: the Bulgarian language, uninflected parts of speech, uninflected adjectives, loan words.

В нормативних граматиках болгарського мови представлена дуже скудна інформація про клас аналитических (незмінюваних) прикметників. Наприклад, **Академічна грамика болгарського мови** (Грамика на сьвременна бьларски книжовен език. Софія, БАН, 1983) содержить следующие сведения: